

Egyszer volt Budán kutyavásár! Várhegyi Éva: Bankvilág Magyarországon

Helikon Kiadó, Budapest, 2002, 254 oldal, 2900 forint

„Mi egy bankrablás, egy bankalapításhoz képest?” – írta valahol Brecht több mint fél évszázaddal ezelőtt. A mi kis kelet-európai, posztkommunista köztársaságunk példája újra csak azt igazolta, bölcs volt a német drámaíró. A bankok kifosztására specializálódott whiskys rabló tényleg elnyerte a magyar közvélemény többségének erkölcsi támogatását, miközben a hazai bankvilág – úgy ahogy van – közutálat tárgya. Persze ez utóbbi tény is helyi értékén kell kezelni. Mint arra a szerző a Tárki empirikus elemzésére alapozva rámutat, az emberek bankokba vetett bizalma nem alacsonyabb a többi intézménybe vetett hiténél. 1997-ben, a nagy és gyors egymásutánban végbement bankprivatizációk idején a megkérdezettek 30 százaléka nyilatkozta úgy, hogy egyáltalán vagy nagyon kevésbé bízik a bankokban, ami jobb arány, mint amit a nyilatkozóktól a rendőrség, az egyházak, a kormány vagy az Országgyűlés kiérdemelt (199. o.).

Várhegyi Éva könyvének legnagyobb érdeme, hogy a nagy tudású, bennfentes ismeretekkel is bíró szerző nem rettent meg vállalni a moralitás és a racionalitás között feszülő kegyetlen ellentmondásokat. Várhegyi könyve szakkönyv – akik olvassák, biztosan rendelkeznek bankszámlával, és biztosan fizetnek adót. A szerző ennek az olvasói körnek meséli és magyarázza el, hogy mi történt a pénzével 1987 és 2001 között. Egyik szemünk sír, a másik meg nevet. Volt ugyan egy-két kisebb bankcsőd, de a betétesek vesztesége minimális volt. Másfelől viszont az adófizetők, tehát mindnyájunk pénze kellett ahhoz, hogy a bankokat konszolidálni lehessen. Fordulatokban bővelkedő, csúnya történet ez, ami – sajnos – a kézirat 2002 elején történt lezárásával sem ért véget.

Könyve első mondatában a szerző helyesen állapítja meg, hogy „egy ország bankrendszere nem csupán a gazdaság egyik szektora”. Ennél sokkal többről van szó. A pénz közvetítésével foglalkozó bankok működése mindenütt érezteti hatását – az anyagi termelésben, a fogyasztás finanszírozásában, a jövő megteremtésében, a kultúrában stb. Önmagában véve nem is lehet ítéletet mondani a bankrendszeréről, az ott történekről. Várhegyi sokszor visszatér erre a kérdésre, és igaza van. Bármennyire hajlamos is a közvélekedés etikai szempontok szerint megítélni a piacgazdaság egy-egy szeletét, valójában csak a *piacgazdaság és a politikai demokrácia intézményrendszerének együttes egésze védhető erkölcsi-etikai elvek szerint*. A részletek – így például a bankrendszer vagy a politikai pártok belső működése – ettől még tömve lehetnek visszataszító részletekkel. Ezen túlmenően szükségszerűen csúnyák az átmeneti korszakok, mert még nem rögzültek sem az írott, sem az íratlan szabályok, nyitott a pálya a kóklerek és a zsenik előtt, érthető tehát, hogy felsőbb és alsóbb szinten új emberek ezrei áramolnak be a magas jövedelmet, presztízst, csillogást kínáló játéktérre.

A könyv hat fejezete részben időrendi, részben logikai rendben mutatja be, hogy miként alakult át a tervgazdaság logikái kaptafájára megkreált szocialista monobankstruktúra, külföldi tulajdonú, versenyző magánbankok piacává. 1989-ig a magyar bankrendszer szinte semmiben sem különbözött a csehszlovák, a kubai vagy a szovjet bankrendszertől. Ehhez képest az 1989 után végbement változások minden országban más és más forgató-

könyv szerint történtek, s a végeredmény is meglehetősen különbözött. Összességében – mint a szerző is megállapítja – nincs okunk szégyenkezni. A hozzánk hasonló helyzetű országokban – például cseh, szlovák, lengyel és keletnémet sorstársainknál – nagyjából-egészében hasonlóan zajlottak a folyamatok, s a társadalmi veszteségek sem voltak kisebbek. Nálunk is, náluk is az lett a történet vége, hogy minden komolyabb bankot külföldi stratégiai befektetők szereztek meg. A volt Szovjetunió és Jugoszlávia utódállamaiban a bankok jó része maffiagyanús személyek és szervezetek kezébe került, s amikor csődbe mentek, magukkal vitték a hullámsírba betétesek millióinak minden megtakarított vagyonát. Nagy dolog, hogy mi ezt megúsztuk!

A könyv *első fejezete* tehát a magyarországi új bankok születésének történetével ismereti meg az olvasót, gondosan hangsúlyozva azokat a speciális magyar hibákat, amelyek a kezdet kezdetén végbementek, s melyek nyomán a későbbi nagyobb bajok szükségszerűen bekövetkeztek. Ezek közül a legfontosabb az volt, hogy az eleve alultőkésített, akkor még többségében állami tulajdonú bankokból a költségvetés 1990–1991-ben, tehát két év alatt a GDP 5 százalékának megfelelő fiktív jövedelmet vont el adó és osztalék formájában, jól lehet minden szakember tisztában volt azzal, hogy ezt az összeget a bankoknak le kellett volna tartalékolniuk. Meg is lett ennek az ára. A bukott vállalati hitelek közvetlenül és közvetve végül a kereskedelmi bankok helyzetét is megrengették. Hogy a tömeges bankcsőd elkerülhető legyen, s a bank betétesei visszakapják az elvesztett pénzt, a költségvetésnek a következő 3-4 évben a GDP 10 százalékának megfelelő összeget kellett visszafizetnie az adófizetők pénzéből (23. és 39. o.).

A *második* fejezet a bankok privatizációját mutatja be. Így egyben olvasva a történetet, valószínűleg a pénzügyi szektort jól ismerő szakemberek is meglepődnek. Miközben a benne élők számára a bankprivatizációk egyformának tűntek, Várhegyi leírásából jól kivehető, hogy minden tranzakció más és más módon zajlott le. Ez egyébként – a recenzens véleménye szerint – inkább hátrány, mint előny volt. Hozzájárult a folyamat elhúzó-dásához, a tranzakcióhoz kapcsolódó költségek (tanácsadók, vagy ellenőrök, auditorok stb.) növekedéséhez, az utólagos számonkérést pedig – viszonyítási alap híján – gyakorlatilag lehetetlenné tette. De hát ez is része volt ennek a történetnek, s nem is véletlenül. Vagyis, ahogyan az ÁPV Rt. egykori vezérigazgatója mondta, „nem magunktól voltunk hülyék”. Ha nem is mindenütt, de a legtöbb esetben a menedzsment azon dolgozott, hogy húzza-halassza a privatizációt, addig is élvezhette a kiemelkedő fizetést és a presztízst. Cégek, befolyásos közéleti figurák alakították a tranzakciókat, s mindenki abban volt érdekelt, hogy leszedje a maga sápját. Az első időkben ez csak anyagi érdek kérdése volt, később viszont ezt az időhúzást erősítette a privatizációért felelős apparátusok önvédelmi reflexe („mindent lepapírozunk!”). A *harmadik* fejezet két bank, vagy talán inkább két bankár portréja. Princz Gábor a Postabank, Czako András a Realbank élén – árnyalatnyi különbségekkel – ugyanazt a forgatókönyvet írták, írták és játszották. Állami bankból magánbankot akartak csinálni. Mint tudjuk, a cél elérése egyiknek sem sikerült, sok-sok milliárdot veszítettek eközben, de magánemberként végül mégiscsak tetemes nyereséggel szálltak ki a vezérigazgatói székéből. A *negyedik* és *ötödik* fejezet a már konszolidált és privatizált hazai bankrendszert mutatja be, alapvetően egyetlenegy problémára, a piaci versenyre koncentrálva. Kétségtelen ugyanis, hogy a piacon még 2003-ban is túlságosan sok pénzintézet működik, s ez olyan éles versenyhelyzetet teremt, hogy a tulajdonosok által várt profit megtermelése kockázatos üzletvitelre kényszeríti a menedzsmenteket.

A záró, *hatodik* fejezet tulajdonképpen közelkép, a magyar bankvilág vezetőinek élet- és pályáutelemzése. Talán ez a könyv legeredetibb és legtöbb új információt tartalmazó része. Ugyanakkor itt kerül a szerző a legsikamlósabb pályára, s ez – érthető és elfogad-

ható módon – nagy óvatosságra is kényszeríti. Mint ahogyan az a történetekből egyértelműen kiderül, a magyar bankvilág minden szereplője részben a politikának köszönhető, hogy feljutott a csúcsra. És innentől kezdve bizony mind foglyai voltak a kölcsönös szívességek hálójának. Négyévenként az elsőszámú bankvezérek segítettek a pártoknak – pénzzel elsősorban –, s ezért cserébe számíthattak arra, hogy a politikai elit nem feszegeti nagyon azt, amit a pénzügyi vezetők jónak láttak a szőnyeg alá seperni. Várhegyi Éva igyekezett erről is kérdezni interjúalanyait, s amit elmondtak neki azt – legalábbis részben – bizonyára meg is írta. Az olvasóban mégis hiányérzet maradt. Több új tény, bizonyítékot szeretünk volna megtudni. És itt elsősorban nem a banktitok által védett részletekre gondolunk, meg azokra az összefüggésekre, amelyek feltárásával Várhegyi interjúalanyai tulajdonképpen önmaguk ellen kínáltak volna a véd eljáráshoz szükséges tényanyagot. Valamelyest ismerve a hazai bankvilág szereplőit és az elmúlt évtizedek történéseit, az a benyomásunk támad, hogy sokszor egy szűk szakmai kör egymással folytatott *személyes vetélkedése* mozgatta az eseményeket. (Nehéz lenne például másképpen interpretálni az OTP és a Postabank rivalizálását. E máig be nem fejezett történetnek ezt a vetületét mindenképpen érdemes lett volna jobban bevilágítani.) Másfelől azonban lehetséges, hogy Várhegyi Évának igaza van akkor, amikor azt sugallja, hogy ne keressünk a szédületes sebességgel felfelé ívelő pályák mögött rejtett nagy disznóságokat, vérlázító korrupciót, zseniális stikliket. Az elmúlt évtizedek magyar bankvezetőinek többségét sem született előjog, sem különleges képesség vagy különleges elszántság nem predesztinálta a sikerre. A véletlen hozta úgy, ahogy történt. Jókor, jó helyen voltak – és valaki szakmai vagy politikai megfontolásból felfigyelt rájuk.

Várhegyi Éva könyvét elolvasva, meg kell állapítanunk, hogy abban lényegében minden benne van. Talán két olyan összefüggéskört hiányolhatunk, amelynek bemutatása még árnyaltabbá, még érthetőbbé tette volna az összképet. Bankkörükből jól ismert tény, hogy a kétszintű bankrendszer megteremtése idején, az akkori nemzetközi tendenciáknak is megfelelően, Magyarországon nem nyílt lehetőség az univerzális bankolásra. Más szóval, a kereskedelmi és befektetési bankok (brókercégek) külön-külön vállalkozásba szerveződtek, még akkor is, ha a tulajdonosi kör azonos is volt. Ennek megvolt a maga logikája. Egyfelől úgy tűnt, hogy ezt követeli meg a betétesek biztonsága, másfelől ezt követelték azok az önálló alapítású brókercégek, amelyek versenyhátrányt szenvedtek volna. A kilencvenes évek közepén azonban világszerte megváltozott a felfogás, módosultak a jogszabályok, s így Magyarországon is megkezdődött a bankok és brókercégek összevonása. Ez az oda-vissza alakulás sok-sok tízmilliárd forinttal terhelte meg a magyar bankrendszert, s az árat végső soron az ügyfelek fizették meg. Egyebek között itt kereshetjük a 2003 nyarán kirobbant K&H Equities-botrány gyökereit is. A bank és brókercége zavaros felelősségi és ellenőrzési rendszereket működtetett egymás mellett, s ez elősegítette, hogy évekig folyjon a pénzmosás, a sikkasztás és az ügyfelek pénzével való pilótajáték.

Csak utalásszerűen és keveset foglalkozik a szerző azzal a ténnyel, hogy a hazai bankpiacon domináns pozícióba került külföldi pénzügyi intézetek – a magyar gazdaság más ágazataihoz képest – know-how-ban, technológiában, szakmai és emberi kultúrában kevesebbet hoztak „magukkal”, mint amit a legtöbb szakember – köztük e sorok írója is – feltételezett, várt és remélt. Egy ilyen állítást nehéz kvantifikálni, tényekkel bizonyítani és megindokolni is. Talán ott kell keresni a magyarázatot, hogy a bankbiznisz alapján véve belföldi szolgáltatás, ahol a határon átnyúló tevékenységek jelentősége – a feldolgozóiparral összehasonlítva – jelentéktelen. Így a külföldi menedzsment nincs igazán helyzeti előnyben a magyar vezetőkkel szemben, és nincs meghatározó jelentősége a bank egész világot behálózó kapcsolati rendszerének sem.

És végül egy félig személyes megjegyzéssel zárjuk e kitűnő könyv ismertetését. E sorok írója több mint egy évig húzta-halasztotta a recenzió megírását. Azt remélte, hogy ez alatt az idő alatt befejeződik a magyar bankszféra deatizálása. Eladásra kerül a Fidesz-kormány idején visszatartott három bank, a Postabank, a Konzumbank, valamint a Föld- és Jelzáloghitelbank, megszűnik a semmire-se-jó, abszolút politikavezérelt állami fejlesztési bank, az MFB. Végére is nagyjából ilyen ígérek voltak kiolvashatók a kormányváltásra készülő pártok választási programjaiból. Így lett volna kerek a történet, és érdekesebbnek ígérkezett a történet lezárása után értékelni Várhegyi Éva könyvét. Ennél tovább már nem lett volna illendő várni.

Mihályi Péter